

Japanese Apologies for World War II: A rhetorical study

av Jane W Yamazaki

London & New York 2006: Routledge

Politics, Memory and Public Opinion: The History Textbook Controversy and Japanese Society

av Sven Saaler

München 2005: Iudicium

Japan's Contested War Memories: The 'memory rifts' in historical consciousness of World War II

av Philip A Seaton

London & New York 2007: Routledge

Anmäls av Karl Gustafsson

statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

Japans missförstådda krigsminnen

De senaste decennierna har det ekonomiska utbytet mellan länderna i Östasien ökat dramatiskt. Denna ökning till trots har relationerna under senare år mellan Japan och dess grannländer, särskilt Kina och Sydkorea, varit ansträngda på grund av att Japan ofta av olika anledningar anses ha underlåtit att på allvar ta itu med sitt militaristiska och koloniala förflutna. Det gäller bland annat frågor om krigsskadedestånd, historieförställ-

ningar i skolböcker och japanska premiärministrars beteende och utgör exempel på den mäktiga effekt historien kan ha på politiska relationer. En annan intressant dimension är historiens nära koppling till nationella identiteter och de problem som kan uppstå när olika historiesyner krockar. I denna artikel diskuteras tre böcker med djupa insikter i denna intrikata fråga.

Det hävdas ofta att den japanska staten inte har bett om ursäkt för militärens illdåd under andra världskriget på ett "uppriktigt" eller "korrekt" sätt. De japanska ursäkterna godtas inte som "riktiga" ursäkter. Vad krävs då för att en ursäkt ska uppfattas som "uppriktig", "korrekt" eller "riktig"? Vad gör vissa ursäkter framgångsrika medan andra misslyckas? Detta är frågor som behandlas i Jane W Yamazakis bok *Japanese Apologies for World War II*. Den simplistiska truismen att Japan aldrig har bett om ursäkt på ett "uppriktigt" sätt utmanas effektivt.

Yamazaki tar upp ett antal japanska ursäkter under tidsperioden 1984–1995. Fokus ligger på ursäkterna i sig – vad som sägs och hur. Hänsyn tas dock till det sammanhang i vilket ursäkterna framförts. Exempelvis ägnas ett kapitel åt konservativa politikere så kallade anti-ursäkter, det vill säga verbala snedsteg som motsäger och underminerar officiella ursäkter. Även om dessa uttalanden inte är officiella, och de ministrar som yttrat dem vid flera tillfällen tvingats avgå, antyder de en brist på konsekvens och konsensus som starkt bidragit till att ursäkterna inte uppfattats som uppriktiga.

Andra staters ursäkter, främst tyska, dryftas i ett kapitel. Det rör sig inte om någon systematisk jämförelse utan handlar till stor del om hur dessa ursäkter påverkat de japanska. Denna diskussion fyller dock en viktig funktion i att den belyser varför de japanska ursäkterna vunnit begränsad framgång. Till skillnad från tyska ursäkter har de japanska varit ospecifika. Istället för en uppräknning av specifika brott har vanligtvis termerna "aggression" och "koloni-

alt styre" använts. Massmedia spelar också en viktig roll. Medan Willy Brandt ståendes på knä i gettot i Warszawa har fått ett enormt utrymme i media och blivit något av en symbol för det tyska folkets känslor, trots att det inte var någon officiell ursäkt, har media tenderat att ignorera liknande japanska försök. Istället har de fokuserat på konservativa politikernas klumpiga uttalanden och besök till helgedomen *Yasukuni*, där japanska soldater, men även dömda krigsförbrytare, blir ihågkomna. Ytterligare en skillnad är att nazismens offer har uppvisat en betydligt större mottaglighet för ursäkterna än offren för den japanska militarismen. Japanska premiärministrar kan be om ursäkt i oändlighet men det krävs som bekant två för att "dansa tango". Samtidigt är det givetvis svårt att dansa om man ständigt, genom muntliga klavertramp, skjuter sig själv i foten.

Yamazakis studie sträcker sig endast fram till 1995 och tiden sedan dess har varit händelserik. Historien tycks upprepa sig med ursäkter som följs av osmidiga uttalanden och besök till den kontroversiella helgedomen *Yasukuni*, handlingar som så att säga upphäver ursäkterna. Samtidigt har de så kallade textbokskriserna 2001 och 2005 understrukit hur uppenbart bräckliga relationerna mellan Japan och flera av dess grannländer är. Dessa kriser föranleddes av att det japanska utbildningsministeriet godkände användandet av en revisionistisk historiebok, vilket gav upphov till omfattande protester både i och utanför Japan.

Twisterna kring historietextböcker och dess rötter behandlas utförligt av Sven Saaler i boken *Politics, Memory and Public Opinion*. Dessa kontroverser ses, av Saaler, som en viktig arena för social och politisk debatt i dagens Japan, då de sammanlänkar dagsaktuella frågor rörande historiskt minne i den offentliga sfären, reform av utbildningssystemet, Japans roll i världen och militärens roll i det japanska samhället. Frågan gäller således inte bara innehållet i historieböckerna. Historierevisionistiska grupper, vilka arbe-

tat hårt för att få sin egen historiebok godkänd för användning i japanska skolor, och deras kopplingar till konservativa politiker, kartläggs. Saaler visar att denna historieskrivning inte har sitt ursprung i den akademiska disciplinen historia utan bygger på politiska ambitioner att förändra Japan genom att skapa en ny nationell identitet samt att fostra medborgare till att i större utsträckning underordna sig statens intressen.

Trots att den historietextbok som skrivits av den mest framträdande revisionistiska gruppen – *Tsukurukai* (Japanska sällskapet för historietextboksreform) – år 2001, efter 137 korrigeringar, godkändes för användande i japanska skolor, används den endast i 0,039 procent av skolorna. En mer alarmerande utveckling är däremot att de historierevisionistiska aktiviteterna tycks ha gett upphov till en spridningseffekt genom att övriga historietextböcker under slutet av 90-talet och början av 2000-talet har blivit mindre progressiva och innehåller mindre diskussion om japansk aggression. Ett tydligt exempel är att antalet läroböcker som nämnde de så kallade *military comfort women*, det vill säga kvinnor som mot sin vilja tvingades till prostitution på bordeller som nyttjades av den japanska armén under andra världskriget, från 1997 sjunkit från samtliga sju till endast tre.

Vidare hävdar Saaler att den historiesyn som ges uttryck i monument och museer, vilka drivs eller sanktioneras av den centrala staten, i stort sett är i linje med den historierevisionistiska. Trots att dessa åsikter därmed fått visst utrymme i det offentliga rummet visar Saaler med hjälp av data från opinionsundersökningar att de saknar stöd i de breda folklagren. Stödet för uppfattningen att Japans krig i Asien hade den positiva effekten att det påskyndade utvecklingen mot självständighet för asiatiska länder från europeiska kolonialmakter, ett vanligt argument för att relativisera Japans skuld och ansvar, har till exempel sjunkit avsevärt. Flera opinionsundersökningar visar tydligt att de flesta japaner

anser att kriget var aggressivt, att det inte var oundvikligt samt att Japan fortfarande bär ansvar för det.

Varför har då historierevisionismen misslyckats med att få genomslag i folkopinionen? Saaler hänvisar dels till den progressiva historieskrivningen och dess kopplingar till lärarkåren men menar även att progressiva framställningar i filmer, historiska romaner, memoarer, biografier och på muséer spelar en viktig roll.

Forskningen kring Japans historieproblem har liksom media inriktat sig mycket på historietextböcker. Under senare år har emellertid vissa forskare påpekat att vad som lärs ut är viktigare än vad som står i historieböckerna och att historieundervisning endast är ett av många medier som bidrar till att forma unga japaners historiska medvetande. En av dessa kritiker är Philip Seaton som i monografin *Japan's Contested War Memories* istället skapar en översikt av japanska krigsminnen i en rad olika medier – bland annat dagstidningar, populärhistoria, muséer, memoarer, film, tv-serier och mangatidningar.

Boken behandlar japanska minnen av stillahavskriget från det att fullskaligt krig med Kina utbröt 1937 till krigsslutet 1945. Seaton argumenterar i polemik mot den "ortodox" som han menar är förhärskande i de engelskspråkiga tidigare allierade länderna. Denna ortodoxa tolkning av japanska krigsminnen gör den japanska officiella ståndpunkten representativ för enskilda japaners sätt att se på kriget och betonar en japansk kulturell essentialism, enligt vilken drag som konformitet och ovilja att utmana överheten skulle göra japaner ovilliga att angripa vad som beskrivs som den japanska statens opassande hållning. Vidare gestaltas progressiva japanska grupper ofta som marginaliserade, medan nationalistiska åsikter refereras till i stor utsträckning. Ortodoxins språkrör består av framstående journalister, författare och forskare och återfinns i såväl guideböcker som i BBCs nyhetsrapportering. En Pulitzer-prisvinnande

journalist skriver exempelvis att *"most Japanese know very little of their country's dark past, and thus may be genuinely ignorant of what there is to repent"*. Seaton visar genom hänvisning till opinionsundersökningar att japaner inte är mindre bildade än andra när det gäller andra världskriget. De som är mest okunniga är, enligt en internationell undersökning, inte japaner utan amerikaner. Japanska krigsminnen är omtvistade, vilket gör att de ständigt är "på tapeten" och därför inte faller i glömska. Dessutom visar Seaton omfattande analys att en progressiv historiesyn dominerar och är representativ för en majoritet av det japanska folket.

Seaton pekar ut tre huvudsakliga problem med denna ortodoxi. Till att börja med blandar den ihop frågor om rättsligt, moraliskt och politiskt krigsansvar med personliga krigsminnen. Ett exempel är att den japanska statens ovilja att betala ekonomisk kompensation till offer för japansk aggression inte nödvändigtvis säger något om enskilda japaners åsikter. Vidare utgår ortodoxin från att det finns ett "korrekt" sätt på vilket japaner bör tolka krigshistorien. Detta korrekta sätt omfattar att erkänna skuld för den japanska militärens gärningar och inta en ursäktande hållning. Seaton påpekar att japaner dock kan ha goda anledningar att ha andra krigsminnen, som exempelvis minnen av amerikanska bombningar eller släktingars död. Det tredje problemet är att ortodoxin genom sin överdrivna fokus på staten ignorerar frågan om existensen av skilda uppfattningar bland japaner och helt enkelt antar att det skulle finnas ett typiskt japanskt sätt att se på kriget. Sådana antaganden kan säkert bygga på att krigsminnen i de tidigare allierade länderna inte är omtvistade utan att det tvärtom skapats ett gemensamt narrativ om det "rättfärdiga" kriget mot en fiende som enkelt kunnat utmålas som ond. Detta narrativ ger också ett incitament att påtvinga japaner vad som uppfattas som en "korrekt" japansk historiesyn, det vill säga en syn på historien som är förenlig med den egna synen på

kriget. Därtill visar Seaton i sin kritik mot ortodoxins statscentrism att, tvärtemot den stereotypa uppfattningen om att de kollektivistiska japanerna skulle ha *en* gemensam syn på historien, existerar en mängd lokala och regionala narrativ. Detta blir tydligt i krigsrelaterade utställningar på muséer runt om i Japan. Skillnader i hur kriget drabbade delar av landet har gett upphov till olika krigsminnen.

Samtliga tre böcker belyser på ett förträffligt och övertygande sätt hur japanska uppfattningar om historien ofta förvanskas och framställs på ett stereotypt sätt. En kritik som dock kan riktas mot dessa i övrigt utmärkta studier är att de, liksom mången annan forskning kring östasiatiska krigsminnen ofta tenderar att göra, behandlar japanska historieuppfattningar, medan kinesisk och koreansk historieskrivning diskuteras ytterst knapphändigt. Orsakerna till att Japans grannar är så motvilliga att acceptera japanska ursäkter kan, som Yamazaki påpekar, inte sökas enbart i Japan. Samtidigt visar dock Seatons och Saalers analyser av japanska krigsminnen hur livlig debatten inom Japan är och hur uppdelat Japan är i dessa frågor. Historien spelar en betydelsefull roll för skapandet av en gemensam nationell identitet och kampen om hur historien framställs kan följaktligen förstås som en strid rörande Japans framtida nationella identitet – ska japaner vara stolta över sin pacifism eller över att ha befriat Asien från västerländsk kolonialism?

The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good

av William Easterly

London 2007: Penguin Books. 436 s

Anmäls av Magnus Lundgren

tidigare Fulbrightstipendiat vid Harvard University,

John F Kennedy School of Governmentfrilansjournalist

Västvärldens välvilja och biståndets förbannelse

De senaste fem decennierna har 2 300 miljarder dollar slussats från världens rika till världens fattiga. Varför förmår vi trots dessa ofantliga summor fortfarande inte leverera ens de billigaste mediciner till världens sjuka barn, när vi klarar av att leverera nio miljoner Harry Potterböcker, med exakt precision, på en enda dag? Hur kommer det sig att de länder som tagit emot mest bistånd de senaste femtio åren fortfarande är de fattigaste?

I boken *The White Man's Burden* ger William Easterly – före detta världsbanksekonom och numera professor vid *New York University* – sitt svar på dessa frågor. Medan författaren i sin tidigare bok, *The Elusive Quest for Growth*, hävdade att tillväxt bygger på en konsekvent tillämpning av ekonomiska grundprinciper, vill Easterly denna gång övertyga oss om att "ekonomiskt bistånd inte kommer att lösa fattigdomen". Genom en kanonad av statistiska fakta, ekonomisk teori och anekdoter bygger han sin tes om att västvärldens